

Р. В. Коробка,

к. е. н., докторант, Національний університет біоресурсів та природокористування України

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-8878-0153>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.8.88

ФІСКАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ЯК БАЗОВА ПЕРЕДУМОВА ФІНАНСОВО- ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗШИРЕНОГО ВІДТВОРЕННЯ ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ОСВОЄННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ: РЕГІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

R. Korobka,

PhD in Economics, Candidate on Doctor Degree, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

FISCAL REGULATION OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT AS A BASIC PREREQUISITE FOR FINANCIAL AND INVESTMENT SUPPORT OF EXPANDED REPRODUCTION AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF NATURAL RESOURCE POTENTIAL: REGIONAL CONTEXT

Виявлено, що нинішня вітчизняна модель фіскального регулювання природокористування відзначається надмірною звуженістю податкових та неподаткових регуляторів та не забезпечує повною мірою еквівалентну ідентифікацію реальної бази утворення природно-ресурсної ренти, що призводить до недоотримання бюджетами різного таксономічного рівня додаткових надходжень. Встановлено, що для української моделі фіскального регулювання природокористування характерною є наявність такого інституційного розриву як відсутність прив'язки надходжень рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до публічних бюджетів до цільової спрямованості їх використання. Обґрунтовано, що територіальна асиметрія регіонів України, яка зумовлена природно-ресурсною неоднорідністю, вимагає побудови систем фіскального регулювання природокористування на регіональному та місцевому рівнях, щоб забезпечити результативне залучення природних ресурсів у господарський обіг та упорядкувати потоки виробничих, зокрема техногенних відходів. Дослідження показали, що ключовим аспектом трансформації фіскального регулювання природокористування в сучасних умовах виступає перегляд принципів вертикального та горизонтального розподілу природно-ресурсної ренти з метою підвищення частки відрахувань у бюджети територій, котрі виступають ареалом концентрації природних ресурсів, та формування спеціальних фондів, спрямуванням котрих виступить фінансово-інвестиційне забезпечення охорони навколишнього природного середовища. Встановлено, що Житомирська область має стати піонерним полігоном для транс-

формації моделі фіскального регулювання природокористування узв'язку з наявністю на її території великої кількості родовищ корисних копалин та значних запасів лісових ресурсів, що дасть змогу сформувати нові полюси соціально-економічного піднесення, які базуватимуться на вищому рівні капіталізації розширеного відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу. Обґрунтовано, що у місцевих бюджетах Житомирської області необхідно створити спеціальні фонди, спрямуванням котрих виступить фінансово-інвестиційне забезпечення розбудови інфраструктури поводження з вторинною мінеральною сировиною, що дасть змогу зменшити техногенний вплив звалищ вторинних мінеральних відходів на навколишнє природне середовище і забезпечити виробництво продукції з високою доданою вартістю.

It is found that the current domestic model of fiscal regulation of natural resource use is characterised by excessive narrowing of tax and non-tax regulators and does not provide a fully equivalent identification of the real basis for the formation of natural resource rent, which leads to a shortfall in additional revenues to budgets of different taxonomic levels. The author establishes that the Ukrainian model of fiscal regulation of natural resource use is characterised by such an institutional gap as the lack of linking the revenues from rent and fees for using other natural resources to public budgets to the targeted use of these resources. It is substantiated that the territorial asymmetry of Ukraine's regions, which is caused by natural resource heterogeneity, requires building systems of fiscal regulation of natural resources at the regional and local levels to ensure effective involvement of natural resources in economic circulation and to streamline the flows of industrial, including technogenic waste. The research has shown that a key aspect of the transformation of fiscal regulation of natural resources management in modern conditions is the revision of the principles of vertical and horizontal distribution of natural resource rents to increase the share of contributions to the budgets of territories that are the area of concentration of natural resources, and the formation of special funds, which will be directed to financial and investment support for environmental protection. It is established that the Zhytomyr region should become a pioneer testing ground for transforming the model of fiscal regulation of natural resources due to the presence of a large number of mineral deposits and significant reserves of forest resources on its territory, which will allow to form new poles of socio-economic growth based on a higher level of capitalization of the expanded reproduction and economic development of natural resource potential. It is substantiated that it is necessary to create special funds in the local budgets of Zhytomyr region, which will be directed to financial and investment support for the development of infrastructure for the management of secondary mineral raw materials, which will reduce the technogenic impact of secondary mineral waste dumps on the environment and ensure the production of products with high added value.

Ключові слова: фінансово-інвестиційне забезпечення, фіскальне регулювання, природно-ресурсний потенціал, місцеві бюджети, корисні копалини, лісові ресурси, регіон, публічні природоохоронні видатки.

Key words: financial and investment support, fiscal regulation, natural resource potential, local budgets, minerals, forest resources, region, public environmental expenditures.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Природні ресурси виступають одним з ключових чинників соціально-економічного піднесення країни в цілому, так і окремих регіонів зокрема. Дієвість впливу сфери природокористування на процеси сус-

пільного відтворення та бюджетну систему реалізується через інструментарій вилучення ренти, котра утворюється під дією природних чинників та внаслідок здійснення заходів по природооблаштуванню біогеоценозів. Інструментарій вилучення природно-ресурсної ренти є базовою ланкою системи фіскального регулювання природокористування. Надмірна звуженість фіскальних регуляторів не забезпечує іден-

тифікацію реальної бази утворення природно-ресурсної ренти, що призводить до недоотримання бюджетами різного таксономічного рівня додаткових надходжень. Нинішній формат системи фіскального регулювання природокористування також відзначається наявністю такого інституційного розриву як відсутність прив'язки надходжень рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до публічних бюджетів та цільовою спрямованістю їх використання. Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів, як правило, розчиняється у загальних фондах публічних бюджетів різного таксономічного рівня, що не дозволяє сформулювати на рівні держави та регіонів надійні джерела фінансово-інвестиційного забезпечення розширеного відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу. У регіональному розрізі показовою адміністративною областю виступає Житомирщина, котра характеризується великими запасами як вичерпних (мінерально-сировинні ресурси), так і відновних (лісові блага) ресурсів. Тому формат фіскального регулювання природокористування для даного регіону є базовим детермінантом його соціально-економічного піднесення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Переформатування світового політичного та економічного ландшафту, а також схвалення ООН Глобальних цілей сталого розвитку та пролонгація Нової кліматичної угоди детермінували дослідження в царині фіскального регулювання природокористування. Перераховані інституційні новації активізували обґрунтування авторських підходів стосовно забезпечення застосування фіскальних регуляторів результативнішого залучення природних ресурсів у відтворювальний процес. Першочергового значення набуло уточнення сутнісно-змістовної характеристики фіскального регулювання природокористування. Зокрема, В. Бардась розглядає фіскальне регулювання як комплекс цілеспрямованих заходів щодо застосування податкових і неподаткових важелів та інструментів стосовно використання, відтворення, перерозподілу й охорони природних ресурсів та інших елементів довкілля [1]. Виходячи з класичних лекал систематизації складових економічного механізму регулювання складового освоєння природно-ресурсного потенціалу та природоохоронної діяльності, доцільно поряд з поєднанням важелів та інструментів виокремити методи фіскального регулювання природокористування. Тим більше, що в межах відповідного методу можуть виокремлюватися декілька інструментів регуляторного впливу на природокористувачів.

В частині розкриття фундаментальних засад трансформації системи фіскального регулювання природокористування варто взяти на озброєння підхід, сформульований В. Голяном, Ю. Марчуком, Ю. Погуляйком, Д. Матрунчиком та О. Дзюбенком стосовно фіскального впливу на процеси розширеного відтворення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу. У даному контексті вони розглядають фіскальне регу-

лювання лісогосподарювання як комплекс методів та інструментів податкового й неподаткового впливу на діяльність лісокористувачів у частині вилучення частини доданої вартості й частини рентних доходів, що утворюються внаслідок дії комплексу природно-кліматичних і природно-ресурсних чинників, а також форм перерозподілу такого роду фіскальних вилучень на користь публічних бюджетних і позабюджетних фондів [2, с. 140]. Такий підхід відзначається певною прогресивністю, оскільки фіскальні регулятори спрямовуються як на вилучення різноманітних форм рентних доходів, а також на вилучення частини доданої вартості, що передбачає вплив на суб'єкти природно-господарського підприємництва, котрі отримують надприбутки у зв'язку з використанням у господарському обігу унікальних природно-ресурсних активів.

Ключовим елементом архітектури фіскального регулювання природокористування О. Лабенко розглядає податкову систему. На його думку, сучасна податкова система спрямована на акумулювання коштів, отриманих від податкових платежів, та їх передачу до державного і місцевих бюджетів. Її елементи, пов'язані з навколишнім середовищем, використанням природних ресурсів і забрудненням екології, мають фіскальне спрямування й виконують ресурсозберігаючу та/або ресурсвідтворюючу функцію. Тобто можна зробити припущення, що податковий механізм природокористування, який необхідний податковій системі, має обмежене коло завдань і факторів впливу [5, с. 48]. Розширення кола завдань стане можливим за умови урізноманітнення методів, інструментів та важелів фіскального впливу на процеси розширеного відтворення і господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу, розбудови мережі об'єктів природно-господарської та природоохоронної інфраструктури, відтворення навколишнього природного середовища. Активізація факторів відбудеться за умови розширення бази нарахування рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів за умови, коли фіскальне супроводження отримають додаткові трансакції з природними ресурсами, що були інституціоналізовані в останні роки.

У той же час певною методологічною та інституційною прогалиною фіскального регулювання природокористування виступає слабкий взаємозв'язок між надходженнями рентної плати і екологічних податків до бюджетів різного рівня та публічними природоохоронними видатками. Концепт М. Хвесика та І. Бистрякова передбачає інституціоналізацію фінансово-економічних механізмів раціонального використання природних ресурсів: фінансування ресурсо- й природоохоронних проектів за рахунок відрахувань із бюджетів різних рівнів; розвинену систему природоохоронних фондів [11, с. 42]. Поглиблення децентралізації влади та створення мережі укрупнених територіальних громад на даний момент не забезпечило формування ієрархії спеціальних фондів екологічного спрямування у публічних бюджетах, що не дозволяє повноцінно реалізовувати екологічну та природно-ресурсну політику на рівні адміністративної об-

ласті, а також на рівні територіальної громади базового рівня. Така ситуація й надалі консервує перманентний дефіцит коштів природоохоронного спрямування, що не дозволяє вчасно фінансувати заходи по локалізації природно-техногенних аварій і катастроф, а також упереджувати прояви розбалансованого та виснажливого використання природно-ресурсного потенціалу.

Виходячи з того, що регіони України відзначаються значною територіальною асиметрією щодо запасів окремих видів природної сировини та рівнем екологічної небезпеки визріла необхідність становлення регіональних систем фіскального регулювання природокористування, котрі функціонуватимуть на основі диференційованого підходу при підборі регуляторних методів, інструментів та важелів. Певною мірою унікальним регіоном щодо запасів відновних та вичерпних природних ресурсів, а також щодо можливостей прискорення темпів соціально-економічного піднесення за рахунок результативнішого вертикального розподілу природно-ресурсної ренти між публічними бюджетами виступає Житомирська область.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є визначення ключових напрямів становлення сучасної системи фіскального регулювання природокористування як базової передумови фінансово-інвестиційного забезпечення розширеного відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу з урахуванням запасів відновних та вичерпних природних ресурсів окремого регіону.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Активізація природно-ресурсних чинників соціально-економічного розвитку окремих регіонів значною мірою визначається не лише господарським освоєнням природно-ресурсного потенціалу, але і темпами і масштабами його розширеного відтворення, оскільки це нарощує ареал продукування природними біогеоценозами екосистемних послуг. В Україні показовим регіоном в частині значних запасів як вичерпних, так і відновних природних ресурсів є Житомирська область. Даний регіон концентрує великі запаси мінеральної сировини та відзначається високим рівнем лісистості і відповідно має значний потенціал в частині заготівлі деревини та комплексного лісогосподарювання.

Лісові ресурси для більшості адміністративних районів Житомирської області виступають ресурсною базою розширеного відтворення виробничого потенціалу та сільської зайнятості і самозайнятості. В першу чергу це ресурсна база розвитку переробних ланок регіонального лісовиробничого комплексу та ареал розвитку рекреаційного лісокористування. Означений регіон займає провідне місце в Україні за запасами лісових ресурсів. Загальний запас стовбурної деревини становить понад 200 млн куб. м. Площа лісів на душу населення в цій області рівна 0,7 га. Для порівняння в середньому по Україні цей показник ста-

новить 0,2 га. Прикметною рисою ведення лісового господарства у Житомирській області є те, що постійними лісокористувачами виступають державні лісові господарства, які внаслідок корпоратизації трансформувалися спочатку у філії, а потім і у надлісництва Державного підприємства "Ліси України", та дочірні підприємства комунального агролісогосподарського підприємства "Житомироблагроліс" Житомирської обласної ради [7, с. 207]. Тобто у регіоні функціонує розгалужена мережа постійних лісокористувачів, котрі мають на своїй базі спеціалізовані підрозділи для забезпечення наукового обґрунтованого ведення лісового господарства, зокрема здійснення всього комплексу необхідних лісогосподарських та лісоохоронних заходів. Це робить лісове господарство поряд з сільським господарством та сферою надрокористування базовою ланкою господарського комплексу Житомирської області. В останнє десятиліття постійні лісокористувачі даного регіону в середньому заготовляли ліквідної деревини більше 3 млн куб. м. (найвищий показник по Україні).

Ключовим детермінантом комплексотворення у Житомирській області виступають великі запаси корисних копалин. Регіон має понад 500 родовищ різноманітних корисних копалин, з яких активно розробляється близько 200. Рудні корисні копалини представлені в основному ільменітом — рудою титану, а також свинцем і цинком, берилієм, ванадієм, молібденом, цирконієм, скандієм. У регіоні величезна мінерально-сировинна база нерудної сировини, серед якої варто виділити унікальне облицювальне каміння (граніти лабрадорити, габро, вапняки). Розвідано близько 70 родовищ облицювального каменю та розробляється близько 40 родовищ. Обсяг видобутку становить 60% від всього видобутку цієї сировини в Україні [4]. Зменшення обсягів фінансування геологорозвідувальних робіт та переформатування регуляторного механізму платності господарського освоєння надр з метою видобутку корисних копалин створило вакуум фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення мінерально-сировинної бази, що консервувало недостатній рівень залучення інвестицій в освоєння нових родовищ корисних копалин [3, с. 117]. Збільшення кількості розробок родовищ корисних копалин напряму пов'язано з нарощенням інвестиційних вливань у розбудову мережі об'єктів надрокористування, створенням сучасних комплексів утилізації вторинних техногенних ресурсів, розширенням масштабів геологорозвідки. Ключового значення за таких умов набуває диверсифікація джерел фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення та господарського освоєння мінерально-сировинного потенціалу.

Невід'ємним наслідком щільної зосередженості гірничих і каменепереробних підприємств в окремих районах області є поступове накопичення техногенної твердої некондиційної мінеральної сировини та псування земель шламо-муловідами від переробки природного каменю. В переважній більшості вторинний ресурсний потенціал цих відходів практично не використовується. Водночас сьогодні необхідно розглядати як тверду неконди-

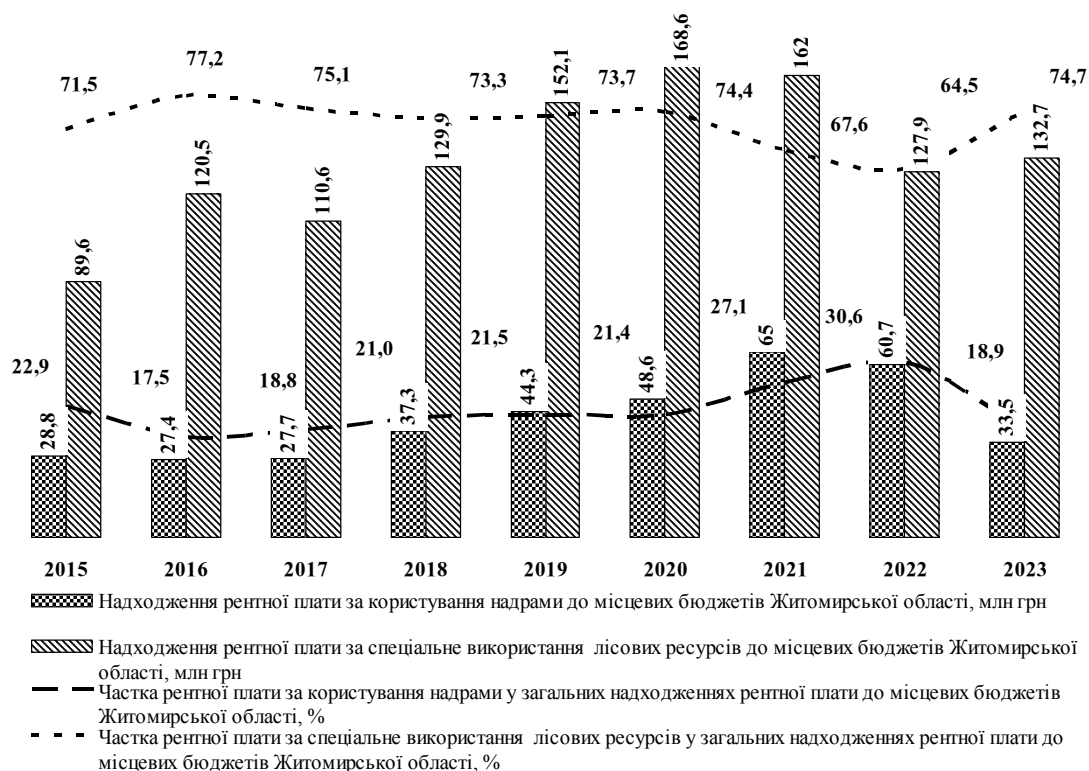

Рис. 1. Динаміка надходжень рентної плати за користування надрами та рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до місцевих бюджетів Житомирської області у 2015–2023 роках

Джерело: розраховано за оперативними даними Міністерства фінансів України.

ційну мінеральну сировину та шламо-муловідоходи від переробки природного каменю як вторинну ресурсозберігаючу сировину [9]. Результативне залучення такої сировини у відтворювальний процес потребує розбудови індустрії її утилізації, що дасть можливість нарощувати виробництво продукції з високою доданою вартістю та забезпечувати створення нових робочих місць у депресивних сільських та селищних територіальних громадах. Одним з джерел фінансово-інвестиційного забезпечення формування мережі об'єктів по утилізації вторинної мінеральної сировини виступають кошти публічних бюджетів, зокрема обласні бюджети та бюджети місцевого самоврядування за умови створення в них спеціальних фондів.

Перспективи розвитку гірничої галузі регіону пов'язані із залученням до розробок розвіданих корінних комплексних родовищ титано-апатитових руд. ТОВ "Валки-Ільменіт" запущено розробку першої черги інвестиційного проекту з будівництва Стремигородського гірничо-збагачувального комбінату, яка передбачає реалізацію підготовчих заходів для початку освоєння Стремигородського родовища титанов-апатитових руд. Введення в експлуатацію даного родовища дасть змогу отримувати за сучасними економічно ефективними та енергозберігаючими технологіями з дотриманням санітарних та природоохоронних заходів дефіцитний для держави апатитовий концентрат, рідкісноземельні метали, ванадій і скандій, а також зменшить дефіцит у забезпеченні ільменітовим концентратом діючих заводів України з виробництва титанових пігментів, який відчувається протя-

гом останніх років. Вагомого значення в Україні в умовах сьогодення набуває формування та розвиток рідкіснометалевої та рідкісноземельної сировинної бази. Серед попередньо детально вивчених об'єктів слід відмітити перспективну Суцано-Пержанську рудну зону [8]. Рідкісноземельна сировинна база України в останній час набула стратегічного значення для зміцнення національної безпеки та господарської самодостатності країни, що на порядки підвищує її інвестиційну привабливість та визначає базовим чинником структурної перебудови господарського комплексу Житомирської області.

Водночас великі запаси лісових ресурсів та корисних копалин на сьогодні не здійснюють дієвого впливу на темпи соціально-економічного піднесення означеного регіону. Це, в першу чергу, пов'язано з наявністю інституційних перешкод та інституційних розривів у фіскальному регулюванні природокористування. Інструментарій фіскального регулювання спеціального використання лісових ресурсів та користування надрами для видобутку корисних копалин на відзначається високим рівнем еквівалентного вилучення рентних доходів, які утворюються у лісовому господарстві та сфері видобутку мінеральної сировини.

Надходження рентної плати за користування надрами до місцевих бюджетів Житомирської області за період з 2015 по 2021 рік щорічно зростали (рис. 1). У 2022 та 2023 роках відбулося зниження надходжень даного виду рентних платежів у вказані бюджети у зв'язку з широкомасштабним вторгненням на територію України російських агресорів. Частка рентної плати за ко-

ристування надрами у загальних надходженнях рентної плати до місцевих бюджетів Житомирської області в період з 2015 по 2023 роки відображала хвилястий тренд до зростання. Так у 2015 році даний показник становив 22,9%, у 2016 році — 17,5 % (найменше значення протягом аналізованого періоду), у 2017 році — 18,8%, у 2018 році — 21,0%, у 2019 році — 21,5%, у 2020 році — 21,4%, у 2021 році — 27,1%, у 2022 році — 30,6%, у 2023 році — 18,9%.

Таким чином у 2023 році порівняно з 2015 роком частка рентної плати за користування надрами у загальних надходженнях рентної плати до місцевих бюджетів Житомирської області зменшилася на 4%. Суттєве зменшення частки мінерально-сировинної ренти у загальних надходженнях рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів у 2023 році пов'язано з тим, що зменшилася абсолютна її величина та різко активізувалася діяльність у сфері лісогосподарського виробництва, що дало можливість наростити суми адміністрування лісоресурсної ренти.

Надходження рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до місцевих бюджетів Житомирської області за період 2015—2021 роки відображали зростання із незначним зниженням у 2021 році порівняно з 2020 роком. Так у 2015 році даний показник становив 89,6 млн грн, у 2016 році — 120,5 млн грн, у 2017 році — 110,6 млн грн, у 2018 році — 129,9 млн грн, у 2019 році — 152,1 млн грн, у 2020 році — 168,6 млн грн, у 2021 році — 162 млн грн, у 2022 році — 127,9 млн грн, у 2023 році — 132,7 млн грн. Надходження рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до місцевих бюджетів Житомирської області у 2023 році порівняно з 2015 роком зросли на 43,1 млн грн. Зниження надходжень даного виду природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів вказаного регіону у 2022 та 2023 роках порівняно з 2021 роком пов'язано зі стагнаційними процесами у лісовому господарстві внаслідок російської збройної агресії.

Питома вага рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у загальних надходженнях рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів Житомирської області у період з 2015 по 2023 роки не відзначалася чітко вираженим висхідним чи низхідним трендом. Так у 2015 році даний показник становив 71,5%, у 2016 році — 77,2% (найбільше значення протягом аналізованого періоду), у 2017 році — 75,1 %, у 2018 році — 73,3%, у 2019 році — 73,7%, у 2020 році — 74,4%, у 2021 році — 67,6%, у 2022 році — 64,5%, у 2023 році — 74,7%. Частка рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у загальних надходженнях рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів Житомирської області у 2023 році порівняно з 2015 роком збільшилася на 3,2%.

Переважає суми рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів над рентною платою за користування надрами пов'язано з тим, що вертикальний розподіл лісоресурсної ренти більшою мірою відповідає пріоритетам бюджетно-фіскальної децентралізації, ніж аналогічний розподіл мінерально-сировинної ренти. Враховуючи різноманітність матері-

ально-речової субстанції мінеральної сировини (паливно-енергетичні ресурси, зокрема вуглеводнева сировина, гірсько-хімічна сировина, рудні та будівельні ресурси), домінуючою тенденцією є низька частка рентної плати за користування надрами, яка надходить до місцевих бюджетів. У 2022 році рентна плата за видобування корисних копалин (крім вуглеводнів) загальнодержавного значення розподілялась між бюджетами наступним чином: державний бюджет — 70%; обласні бюджети, бюджет м. Києва — 25%; бюджети місцевого самоврядування — 5% [10]. Тобто бюджети територіальних громад, де концентруються запаси корисних копалин та розміщена мережа об'єктів надрокористування, отримують 5% рентної плати за користування надрами, що не дозволяє таким громадам нарощувати публічні видатки на реалізацію проєктів соціально-економічного розвитку, розвивати інфраструктуру вторинного ресурсокористування та покращувати екологічну обстановку в цілому.

Інституційною передумовою відповідності вертикального розподілу рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів пріоритетам бюджетно-фіскальної децентралізації виступили, зокрема особливості адміністрування у 2021 році вказаного виду природно-ресурсної ренти. Відповідно до статей 29 та 64 Бюджетного кодексу України дохід загального фонду державного бюджету та бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад на основі рентної плати і розподілу цих коштів у співвідношенні, визначеному Бюджетним кодексом України, із змінами, внесеними Законом України від 17 вересня 2020 року №907-IX "Про внесення змін до Бюджетного кодексу України", виглядає так: 37% рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів — до загального фонду державного бюджету; 37% — до загального фонду місцевих бюджетів; 26% — до спеціального фонду державного бюджету [6]. Тобто бюджети територій, в першу чергу сільських та селищних територіальних громад, які виступають основним ареалом концентрації лісоресурсного потенціалу отримують більше третини рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів. В царині розподілу рентної плати за користування надрами чітко виокремлюється орієнтація на централізацію її надходжень.

Трансформація системи фіскального регулювання природокористування на загальнонаціональному рівні повинна орієнтуватися на реалізацію таких пріоритетів: 1) встановлення ставок рентної плати, які будуть адекватними цінності природних ресурсів, котрі залучаються у господарський обіг; 2) розширення бази нарахування рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів за рахунок комерціалізації екосистемних послуг, котрі продукуються природними біогеоценозами; 3) перегляд вертикального розподілу природно-ресурсної ренти з метою підвищення частки відрахувань у бюджетах територій, котрі виступають ареалом концентрації природних ресурсів, що залучаються у господарський обіг; 4) зміна принципів горизонтального розподілу рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів у держбюджеті та місцевих бюд-

жетах через підвищення її концентрації у спеціальних фондах, спрямуванням котрих виступить фінансово-інвестиційне забезпечення охорони навколишнього природного середовища, зокрема розбудови індустрії вторинного ресурсокористування, відтворення мінерально-сировинної бази та розширене відтворення потенціалу відновних природних ресурсів.

Особливої ваги набуває перегляд принципів встановлення ставок рентної плати за користування надрами, зокрема за видобуток рідкісноземельної сировини. Встановлення збалансованих ставок рентної плати за користування надрами з метою видобутку корисних копалин має важливе значення як для еквівалентного перерозподілу мінерально-сировинної ренти і активізації діяльності геологорозвідувальної галузі та сектору гірничо-видобувних підприємств, так і для наповнення публічних бюджетів і формування фондів відтворення мінерально-сировинної бази. Рентна плата за користування надрами виступає вагомим чинником нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення розширеного відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу як з огляду на формування спеціальних публічних фондів фінансування процесів відтворення мінерально-сировинної бази, так і з огляду на необхідність підвищення інвестиційної привабливості освоєння родовищ корисних копалин [3, с. 116].

У таких регіонах як Житомирська область створення такого роду спеціальних фондів у структурі обласного бюджету та бюджетах місцевого самоврядування сформує надійне джерело фінансово-інвестиційного забезпечення розширеного відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу, а також розбудови інфраструктури вторинного ресурсокористування. Така інфраструктура має бути сформована у сфері поводження з вторинною мінеральною сировиною та у сфері поводження з деревними (деревними та відходами деревообробки) відходами. У першому випадку це дасть змогу зменшити техногенний вплив звалищ вторинних мінеральних відходів на навколишнє природне середовище і забезпечити виробництво продукції з високою доданою вартістю, а у другому випадку — сформувати індустрію виробництва різноманітних видів твердого біологічного палива, а також теплової і електричної енергії.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Фіскальне регулювання природокористування являє собою інституційно упорядкований комплекс методів, інструментів та важелів податкового та неподаткового впливу на процеси розширеного відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу, а також форм вертикального та горизонтального розподілу природно-ресурсних та екологічних платежів, котрі акумулюються у публічних бюджетних та позабюджетних фондах. Принципового значення набуває перегляд ставок рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів з метою забезпечення

їх адекватності реальній цінності природного ресурсу, який залучається у господарський обіг. В першу чергу доцільно модернізувати систему рентного регулювання користування надрами з метою видобутку рідкісноземельної сировини, що відповідає глобальним викликам, які стоять перед вітчизняною сферою надрокористування.

В умовах поглиблення бюджетно-фіскальної децентралізації вертикальний розподіл рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів і екологічних податків має бути зорієнтований на підвищення частки відрахувань в обласні бюджети та бюджети місцевого самоврядування, що створить додаткові можливості для фінансування проєктів соціально-економічного розвитку на місцях. Горизонтальний розподіл природно-ресурсної ренти та екологічних податків повинен передбачати створення у публічних бюджетах різного таксономічного рівня спеціальних фондів природно-ресурсного та екологічного спрямування, що дасть змогу сформувати надійне джерело фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу, а також розбудови інфраструктури вторинного ресурсокористування.

Для таких регіонів як Житомирська область, котра відзначається значними запасами лісових ресурсів та різноманітних видів корисних копалин, інституціоналізація публічних джерел фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації природно-господарської та природоохоронної інфраструктури на регіональному та місцевому рівнях дозволить сформувати додаткові полюси соціально-економічного піднесення як в частині диверсифікації структури господарського комплексу, так і в частині нарощення енергетичного потенціалу даного регіону.

Література:

1. Бардась В.М. Удосконалення фіскального регулювання природокористування. Дис.... канд. екон. наук. 08.00.06. ЛНТУ. Луцьк, 2014. 203 с.
2. Голян В., Марчук Ю., Погуляйко Ю., Матрунчик Д., Дзюбенко О. Формування сучасної моделі фіскального регулювання лісгосподарювання як важлива передумова інноваційної трансформації лісового сектора України. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. № 3 (56). С. 139—155.
3. Калініченко Д.Ю., Бардась В.М. Фінансово-інвестиційне забезпечення відтворення мінерально-сировинної бази в Україні: інституційні розриви та перспективи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 13. С. 114—119.
4. Корисні копалини Житомирщини. Інститут геології. [Електронний ресурс]. URL: <https://insgeo.com.ua/korysni-kopalyny-zhytomyrshchyny/>.
5. Лабенко О.М. Бюджетно-податковий механізм регулювання природокористування. *Світ фінансів*. 2023. № 4 (77). С. 41—51.
6. Особливості адміністрування у 2021 році рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів. [Електронний ресурс]. URL: <https://ck.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/print-459368.html>.

7. Пацева І.Г., Барабаш О.В., Мельник-Шамрай В.В., Шамрай В.І., Пацев І.С. Аналіз сучасного стану лісових ресурсів у контексті сталого розвитку. Збірник наукових праць НУК. Технології захисту навколишнього середовища. 2023. № 4. С. 205—211.

8. Потужний потенціал добувної галузі Житомирщини. Містобудівний кадастр Житомирської області. [Електронний ресурс]. URL: https://oda.ztmbk.gov.ua/upload/partner-otg/analitika_geoportalu/ekologiya.pdf.

9. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Житомирської області у 2021 році. [Електронний ресурс]. URL: <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Regionalna-dopovid-Zhytomyrska-ODA-2021.pdf>.

10. Рентна плата за користування надрами. [Електронний ресурс]. URL: <https://eiti.gov.ua/podatkovy-platezhi/rentna-plata-za-koristuvannya-nadrami/>.

11. Хвесик М.А., Бистряков І.К. Фінансово-економічні важелі капіталізації природних ресурсів у контексті забезпечення прибуткового природокористування. Фінанси України. 2014. № 5. С. 29—47.

References:

1. Bardas', V.M. (2014), "Improving fiscal regulation of nature use", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, LNTU, Luts'k, Ukraine.

2. Holian, V. Marchuk, Yu. Pohuliajko, Yu. Matrunchuk, D. and Dziubenko, O. (2024), "Formation of a modern model of fiscal regulation of forestry as an important prerequisite for innovative transformation of the forest sector of Ukraine", Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 3 (56), pp. 139—155.

3. Kalinichenko, D.Yu. and Bardas', V.M. (2024), "Financial and investment support for the reproduction of the mineral resource base in Ukraine: institutional gaps and prospects", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 13, pp. 114—119.

4. Institute of Geology R&D (2025), "Mineral resources of Zhytomyr region", available at: <https://insgeo.com.ua/korysni-kopalyny-zhytomyrshchyny/> (Accessed 25 March 2025).

5. Labenko, O.M. (2023), "Budget and tax mechanism for regulating nature use", Svit finansiv, vol. 4 (77), pp. 41—51.

6. State Tax Service of Ukraine in Cherkasy region (2021), "Features of administration in 2021 of the rent for special use of forest resources", available at: <https://ck.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/print-459368.html> (Accessed 25 March 2025).

7. Patseva, I.H. Barabash, O.V. Mel'nyk-Shamraj, V.V. Shamraj, V.I. and Patsev, I.S. (2023), "Analysis of the current state of forest resources in the context of sustainable development", Zbirnyk naukovykh prats' NUK. Tekhnologii zakhystu navkolyshn'oho seredovyscha, vol. 4, pp. 205—211.

8. Geoportal of Zhytomyr region (2019), "Powerful potential of the extractive industry of Zhytomyr region. Urban-planning cadastre of Zhytomyr region", available at: https://oda.ztmbk.gov.ua/upload/partner-otg/analitika_geoportalu/ekologiya.pdf (Accessed 25 March 2025).

9. Zhytomyr regional military administration (2022), "Regional report on the state of the environment of Zhytomyr region in 2021", available at: <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Regionalna-dopovid-Zhytomyrska-ODA-2021.pdf> (Accessed 25 March 2025).

10. Ukrainian Mining Industry Data Portal (2025), "Rent for the use of subsoil", available at: <https://eiti.gov.ua/podatkovy-platezhi/rentna-plata-za-koristuvannya-nadrami/> (Accessed 25 March 2025).

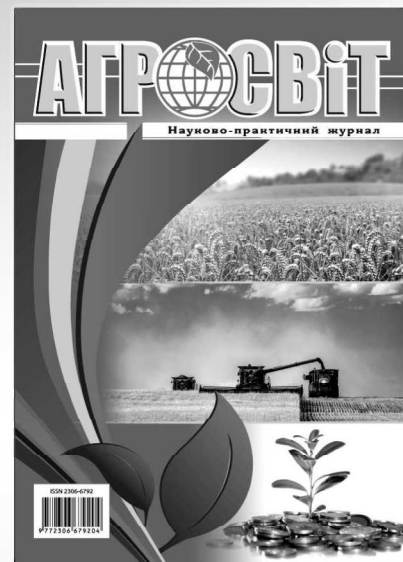
11. Khvesyk, M.A. and Bystriakov, I.K. (2014), "Financial and economic levers of capitalization of natural resources in the context of ensuring profitable nature use", Finansy Ukrainy, vol. 5, pp. 29—47.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2025 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292